

נושא המכתבים המת נוקש קלות על דלת אדומה

תרגומים מידיש לשירי מכתב

מכתבים ומוות נמצאים גם בארכיון המוות הפרטי שלי וגם הם קשורים בקשר הדוק עם יידיש – אוסף המכתבים ביידיש שמצאתי בימי ה'שבעה' על מות אבי, בקופסת העץ, זאת שקראו לה אצלנו בבית "שקטולקה", ובה הונחו בערבוביה דחוסה מכתבים ומסמכים מ"שם". היו שם תעודות גמר של הסמינר למורים בוויילנה, אישור עלייה לארץ מאוגוסט 1936 וגזרי עיתונים שבהם הופיעו קטעי כתיבה הומוריסטיים, שאימא שלי פרסמה בעיתון סאטירי שנקרא "סיכות" עוד לפני שנולדתי. בין המכתבים, שחלקם כבר מתפוררים, מצאתי שלוש גלויות ומכתב אחד מרוחקה, אחותה של אמי שאני קרויה על שמה.

בחופש הגדול בין כיתה ט' לכיתה י' (או אולי שנה מאוחר יותר?) מצאתי מכתב ממוען אליי בתיבת המכתבים של בית הוריי, ואחר כך עוד מכתב ועוד אחד. הם הוגנבו לתיבה בלילה, ללא בול, ורק שמי היה כתוב על המעטפה. שלח לי אותם ילד מהתנועה, בן גילי. זאת הייתה סדרה של מכתבים ארוכים ומפורטים. מכתבי אהבה. הדפים היו קצת מקומטים, כאילו החזיק בהם זמן רב עד ששלח, או קיפל אותם כמה פעמים. אני לא זוכרת כמה היו, שלושה, אולי ארבעה, אולי יותר. עניתי עליהם, אבל לא זכור לי אם גם אני הלכתי אליו הביתה והכנסתי מעטפות לתיבת המכתבים המשפחתית. האהבה שלו, שהתגלתה לי בתוך המכתבים, הייתה רומנטית ומיוסרת. הילד הנוגה הזה חש אהבה אדירה אליי. הייתי בשבילו, כמה לא מתאים, מושא לכמיהה רומנטית. האם קרא באותם הימים את ייסורי ורתר הצעיר ומכתביו ללוטה? אין לי מושג, ובכל מקרה זה ממש לא התאים למי שהייתי באותם ימים – קטנה, לא מפותחת, חוששת מכל קרבה לבני המין השני, שטופת מוח במודלים של אהבה פלמ"חניקית שחוויתי דרך השירים ששרנו אז, עם מילים כמו אחות, או ילדה, ולא יודעת בכלל מה לעשות עם הנער הרגיש הזה, היותר מדי רגיש, שבחר בי כנמענת למאגרי הסנטימנטליות המתבגרים שלו.

הבחירה בי כמושא לכמיהה נראתה לי לחלוטין מופרכת. זה לא היה מתאים, זה לא היה הזמן, זה לא היה זה.

מאז קיבלתי וכתבתי מכתבים רבים, אבל לא כאלה. לא נואשים כאלה, לא גורליים עד כדי כך, לא מכתבים שריחפה עליהם אימת מוות, שכל החיים היו תלויים בתשובה שלי, בהסכמה שלי, ואני לא ידעתי למה אני צריכה להסכים, ומה יכול להשתמע ממיוש אהבה כזאת. חייתי אז עדיין בידיעה הברורה שאהבה היא מסוג הדברים שלא מתממשים. זה היה קרוב מדי, זה היה מאיים מדי. מכתבי התשובה שלי היו ריקים מאהבה. הם היו מתחמקים, מתחמכים, מתנצלים.

לא עניתי באותו הטון המיוסר שבו הוא כתב אליי, לא השתתפתי בדיאלוג שנפתח לפניי, אפילו שכנעתי את עצמי שאולי יש כאן צורך שלו לכתוב סוג כזה של מכתבים ואני נבחרתי מאיזו שהיא סיבה עלומה, אולי אפילו שרירותית. כל מי שבאמת הסתכל עליי באותה תקופה יכול היה להבין שאני לא מתאימה, שאני לא הכתובת. הרי בשביל מכתבים כאלה צריך נמענת שהיא עלמה זהובת שיער, ששיערה גולש על כתפיה, נערה רכה ונשית ולא קטנה קוצנית קצוצת שיער ושטוחת חזה כפי שאני הייתי אז. היה משהו ברומנטיות שלו ובבוסריות שלי שלא התאימו בשום צורה, זה היה לא אסתטי, זה היה לא. אף פעם בחיי לא קיבלתי שוב מכתבים כאלה, שבהם האהבה הייתה קרובה יותר למוות מאשר לחיים. מכתבים חד-צדדיים, נואשים כל כך. איך התגלגל לשכונת הפועלים שבה גדלתי מין ורתר צעיר כזה, חולמני ונועז (היה דרוש אז אומץ רב לכתוב ולשלוח מכתבים כאלה). אני כבר לא זוכרת אם שיתפתי את החברות שלי. סביר להניח שכן. האם צחקנו מאחורי גבו. סביר שכן. מה יכולנו לעשות, איזה עוד דרכי תגובה הכרנו אז?

חברותיי היו מאוהבות במדריך, עם החולצה הכחולה והזרועות השריריות, וכולנו ליווינו את אהובנו עם שחר, בתוגה ובאהבה, ורגשות היו משהו שמרגישים כשיושבים מול המדורה, ולא יודעים לתת לו שם, ומדביקים אותו לשירה עצובה, עם מילים כמו 'אט זורמת בנפשי', או 'נפרדנו במבט'.

שירו של ביאליק, "מכתב קטן לי כתבה", זכור לי בערך מאותה התקופה, למרות שלא בטוח אם למדנו אותו בבית הספר או התוודעתי אליו בעצמי. כששבתי עכשיו לחפש מכתבי אהבה בשירים, ניקר השיר הזה בראשי כמו מחשבה טורדנית. זה ביאליק הצעיר הכותב באופן וירטואוזי, שיר מעצבן ואפילו דוחה. היא, זאת שכותבת לו מכתב קטן, מבקשת לדעת מה קרה, מה השתבש ביניהם. היא רוצה לדעת מדוע סר לבו ממנה, והוא עונה במילים מקושטות ומאוהבות בעצמן:

גם כי שְׁבַתִּי מֵאַחֲרֶיךָ –
מֵאַהֲבָה זֹאת עֲשִׂיתִי:
זָכָה אֶת מְהִיּוֹת לִי חֶבְרַת,
קְדוּשָׁה אֶת מְשֻׁבַּת עַמִּי;

בסגנונו המתרברב הוא כותב את מה שאף נערה לא רוצה לשמוע: את יותר מדי טובה בשבילי, זה לא את, זה אני, והוא מתכוון – אני לא מעוניין. הוא צעיר, לא מכבר נישא

למניה, אולי הוא חושש מאהבתה הגדולה והמציפה של זאת שכתבה לו מכתב קטן, ואת כל מילות הדחייה הוא הופך לשיר שעלול להטריף את דעתה של כל אישה. ואני, שלא כתבתי שירים כתשובה, האם הייתי יותר נחמדה? האם לא פגעתי באותה המידה שביאליק פוגע באוהבת אותו? הם יש בכלל דרך לכתוב מכתב דחייה מבלי לפגוע. נראה שלא.

*

מכתב האהבה הראשון כשיר שקראתי בידיש היה השיר "המכתב" של רחל קורן (קארן) שתירגמתי כאן. אחרי השיר הראשון הזה התחלתי לחפש מכתבים שיריים נוספים. רק עכשיו נזכרתי במכתבים ההם, שנשלחו אליי בגיל ארבע עשרה, ושאוּלי מונחים עדיין מאובקים בבזרים של הוריי, או שאולי הושלכו מזמן, לאחר שהוריי נפטרו, והבית עבר לידיים אחרות. מעולם לא בדקתי.

נראה שציפיתי למצוא בידיש מכתבים רומנטיים לאהובות או אהובים מרוחקים. סיבות לריחוק לא חסרות – נסיעות ארוכות, הגירה, מלחמות... ציפיתי למכתבים של אהבה נכזבת, ציפיתי למכתבים של מי שנסע רחוק וכתב למי שנשאר, או למי שנשאר וכתב למי שנסע, אולי מכתבים לכלא, ציפיתי אפילו למכתבים של אהבה אסורה, כאלה שיבכו את מר גורלם על אהבתם הבלתי אפשרית.

משום מה לא מצאתי דבר מכל זה. נכון שלא ערכתי מחקר ספרותי שיטתי, ולא מיפיתי את כל שירי המכתב או את רובם. באופן מקרי וסובייקטיבי לחלוטין הצטברו אצלי שירים שונים לחלוטין ממה שציפיתי למצוא. אף אחד משירי המכתב שמצאתי איננו מכתב אהבה "קונוונציונלי".

כשחושבים על שיר מכתב נראה שתכונתו העיקרית היא שהשיר נכתב אל נמען ספציפי, שהכותב מכיר. שיר המכתב לא ממוען לקורא אנונימי אלא לקורא מסוים, שלכותב יש אתו היכרות מיוחדת (שעל פי רוב היא מצוינת בשיר), והם חולקים ביניהם היסטוריה משותפת, קרובה או רחוקה. למרבה ההפתעה רק שלושה מבין שבעת המשוררים שבחרתי אכן כתבו לנמענים ספציפיים.

רחל קורן כותבת מאוזבקיסטן, לשם ברחה מהנאצים לאחר שנכנסו ללוב. היא כותבת לידיד שאמנם איננה מציינת את שמו, אבל ברור שהוא מכיר אותה משכבר הימים. הוא זוכר רחל אחרת, שלפני המלחמה, רחל פרועה, שהאביב משגע אותה. אבל היא מספרת לו שכעת היא אישה אחרת. היא משוררת מורעבת וידיה מצומקות מרעב ומיובש. נראה שימיה על האדמה ספורים, ובקרוב מאוד תהיה גם היא מושלכת ברחוב, כגוויית הכלב של השכנים, המוטלת מול דלת ביתה, וגם בשערותיה המדובללות תשחק הרוח, כפי שהיא משחקת בפרוותו של הכלב המת. האם משוררת מורעבת יכולה עדיין לכתוב שירים? ועל מה היא יכולה לכתוב כשכל רצונה הוא פרוסת לחם לאכול. יותר מאשר היא רוצה לתאר את המצב הנורא שאליו התגלגלה ואת חרדת החיים שלה, היא מבקשת מהנמען אישור לכך שלא תמיד הייתה כזאת, שהיו לה חיים אחרים, שהיא הייתה אישה אחרת, צעירה, מלאה שמחה.

מכתב מאוזבקיסטן – רחל קורן

יְדִידֵי שְׁמַעְבֵּר יָמִים רְחוּקִים
הַמִּכְתָּב הַזֶּה הוּא אֵלֶיךָ –
חֹדֶשׁ מָרִץ בְּמִדְיַת אוֹזְבֵּקִיסְטָן,
זְמַן שְׁבוּ עֲצֵי שְׁקֵד וּמִשְׁמֵשׁ פּוֹרְחִים כָּאֵן
בְּכָל מְקוֹם, בְּצֵל כָּל קִיר,
אֵיךְ אֲמַצֵּא מְלִים לְהַסְבִּיר?
יְדֵי עֵיפָה, עוֹרָה צָפוּד וּמְקַמֵּט
מִדְלָדֵל כְּשֶׁק רִיק, מְרַפֵּט
וְחִלּוּמֵי הַגְדוּל –
פֶּת לָחֶם
לֹאכֵל.

כְּשִׁיצְאָתִי לְרַחוּב
יֵשֶׁר מוֹל הַדֵּלֶת
הִיתָה שְׂרוּעָה נִבְלָה שֶׁל כָּלֵב,
רוּחַ אֲבִיבִית הוֹלֶלֶת
הַשְׁתַּעֲשָׂעָה בְּפִרוֹתוֹ הַמְדַבֵּלֶת,

וְאִז חֲצָתָה עֲגָלָה אֶת הָרַחוּב הַקָּטָן
וְעָלְיָה מִנַּח אֲרוֹן קְבוּרָה לְבֹן.
עֲצָרָה אֶת הַלּוֹכָה זְקֵנָה קִטְנָה וּמְקַמֵּט
וְהַצֵּטְלָכָה בִּידָה הַמְצַמֶּקֶת
לֹאט, לְאֶרֶץ זְמַן:

"הָרַעֲב, הָרַעֲב שׁוּב יָרֵד עַל אֲרֻצָּנוּ –
שְׁלֹשׁ הַשְׁתַּעֲשָׂע כָּאֵן עִם יֶלֶד
כָּלֵב מְכָר, שֶׁל הַשֶּׁכֶן מוֹלְנוּ.
הַבִּיטִי בְּאֲרוֹן שֶׁעַל הָעֲגָלָה, שִׁימִי לֵב לְמַמְדִּיו
לֹא רַק הָיוּ אֵלֶּה שְׁלַחֲנוֹת, כְּסָאוֹת, מִטּוֹת –
אֵךְ זֶה שֶׁשׁוֹכֵב בְּאֲרוֹן בְּפִשׁוּט אֵיבָרָיו
הָאֵם מִחֻלָּה הִיא שְׁגָרָמָה לְמוֹתוֹ?
זֶה הָרַעֲב שִׁירֵד עַל אֲרֻצָּנוּ, הָרַעֲב.

וְאֵת יוֹנָתִי, הִרְאִי אֶת יָדְךָ
כְּמָה זְמַן תִּתְּנֵהֲלִכִי עוֹד עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה?
אֲנִי רוֹאָה: הַמּוֹת כָּבֵר מְכַבִּיד אֶת צַעֲדְךָ"

הַשֶּׁמֶשׁ הִיָּתָה בְּהִירָה, מוֹאֶרֶת
עַמְדָּתִי עַל מְקוֹמִי וְהַקְשַׁבְתִּי
לְמָה שֶׁהִזְקֵנָה אוֹמְרָת,

אִז הִרְגַּשְׁתִּי צִרְךָ לִכְתֹּב לְךָ מִכְתָּב
יְדִידִי –

הִתְזַכֵּר אֶת שְׂמִיחַתִּי הַפְּרוּעָה
בְּרֹאשִׁית הָאָבִיב?
כְּשֶׁהֶאֱדָמָה הַדִּיפָה רִיחַ שֶׁל עֵשֶׂב מִסְבִּיב?
וּשְׂפָתֵי כְנָצִנִּים עַל עֲנָף
טָרְפוֹ עֲסִיס גְּעֻגּוּעִים
וְחֵלֹם שְׁאֵף נִבְטָ?
הִתְזַכֵּר כָּל זֹאת, יְדִידִי?

וְהַיּוֹם –

הַיּוֹם כָּל רְצוֹנִי הוּא לְזַחַל אֶל תוֹךְ בּוֹר
כְּמוֹ חֵיה, שְׂמוֹתָה מִתְקַרֵּב, בְּמִסְתֹּר,
וְעֵדִין חֲלוֹמֵי הַגָּדוֹל
הוּא פְּרוֹסֵת לְחֵם
לְאָכֹל.

גם משה לייב הלפרן כותב בשירו "מתוך מכתבי" אל נמענת ספציפית, אשתו, החיה בניו-יורק, בעוד הוא נפרד ממנה פרידה זמנית, כשנסע מערבה, לסינסינטי. לא מדובר בנסיעה טראגית, לא קיים החשש שמא לא ייפגשו. זוהי נסיעה של זמן קצוב, והרכבת כבר מסיעה אותו בחזרה. המכתב הזה כפי הנראה נכתב מתוך געגועים, אבל מה שבולט בו יותר הם ספקות וחששות. ממרחק מדמה הלפרן בבירור את אשתו לעדת פרפרים המחפשת צוף אבל השדה הוא שדה של סרפדים שלא יוכל לספק לפרפרים את מבוקשם. היא נדמית גם לשמים כחולים שיופיים מועם על ידי עשן רכבת, האם הוא זה שמזהם את טוהרתה? הכותב מאושר על כך שזכה בה, אבל בכל רגע עלול להתייבש מעיין החיים שהוא לוגם ממנו בזכותה. כפי שהוא מעיד על עצמו, הרי הוא נעבעע, הוא שלימזל, מי מאמין ששיחק לו מזלו עם האישה שהוא אוהב. משה לייב הלפרן נוגע בחששות האלה בהומור. הוא כבר מדמיין אדם אחר שיקרא את המכתב ויהיה נדהם מההשוואות הלא מחמיאות שהוא עורך בינו לבינה. הוא מגחיק את עצמו, הוא לא ירשה לעצמו להיות רומנטיקן רגיש וחשוף, הוא מעדיף להיות ציני, מתחכם, המנסה בעזרת מילים (אתן הוא מרגיש בטוח) להפוך את החולשות שלו לכוח. גם בכותרת השיר יש התחכמות מסוימת, לא כל המכתב מובא כאן, זה ציטוט מתוך מכתב גדול יותר, אבל אליו אין לקורא גישה.

מתוך מכתבי – משה לייב הלפרן

נכון, אני אכן רחוק ממך מאד,
אבל עדינותך, כשאת כותבת לי אגרות
מזכירה לי להקה של פרפרים,
התרה אחר צוף, בתוך שדה של סרפדים.

הנוף? – בכל מקום שמי תכלת
ואני אוהב אותך, אשתי, בכל מקום,
רק עיפות תעיב על יפי הפנים האלה,
כמו עשן רכבת על פני תכלת במרום.

אם את השיר הזה יקרא אדם לגמרי זר
יתמה הוא לעצמו – איזה מין איש מוזר,
משונה כאן את אשתו לתכלת ולפרפרים,
ואת עצמו – לעשן רכבת ולסרפדים.

לזר הטוב, וזאת אני אומר בבטחון –
אוליט לו אצבע משלשת ואוציא לשון
כדי שהוא ממרחקים, אשתי היקרה
לא יטיל עליך, חס ושלום, שום עין הרע...

אבל את בינתיים, על עצמך שמרי,
ואל תתני לי לסובב לך את הראש בצחוק
עם תכלת של שמים ועם מעוף של פרפרים
בין רכבות נוסעות ברחובות ניו יורק.

בקרוב אני חוזר, כמה ימים אולי,
בדרך על ההר, כבר הקטר שרק,
מעל לסינסינטי, הנראית כאן לרגלי
כעיר אשר היתה כמרוקקת ענק.

אני צוחק לי לעצמי, יפה ההשוואה,
שרק לא יתיבש המעין החיוני
ממנו עוד אגמע מעט קרטוב של הנאה –
הרי תדעי היטב איזה שליםזל שאני.

בִּינְתִים לֹא חָסַר לִי כְּלוּם בְּשׁוּם מָקוֹם
חוּץ מֵרֹאשִׁי, אוֹתוֹ אֲנִי חוֹבֵק אֶצְלִי בַחֵיק,
וּמַעֲוֹרֵר אֶת שְׁפֹתַיִךְ הַמְּתוּקוֹת,
שָׁאֵת שְׁפֹתַי כְּמַהוּת כֶּבֶד לְנֶשֶׁק.

עוֹד רָגַע קֵט, כְּמוֹ שְׁאוּמְרִים; אֲנִי מִמָּשׁ עֲכָשׁוּ
בְּאַלְף מִיָּל יוֹתֵר קְרוֹב כְּדִי שְׁנֵהִיָּה יַחַדּוֹ,
בְּרָכִי אוֹתִי נָיו יוֹרֵק, עִיר גּוֹעֲלִית כְּפִי שֶׁהִיא
וּבְכָל זֹאת יֵשׁ בָּהּ מִשְׁהוּ, כְּשֵׁיִשׁ שֵׁם מִיִּשְׁהִי.

מלך ראויטש (ראביץ) כותב את השיר הפחות צפוי מכולם. הוא כותב לאהוב מת מן העבר של אהובתו בהווה. אפשר להגיד שבמידה רבה בחרתי בשיר הזה בעיקר בגלל הכותרת שלו. האהוב חש שאהובתו עדיין לא נפרדה מאהובה המת, שאהבה לפניו. ואולי לעולם לא תיפרד. וכך הוא חי אתה בעל כורחו בתוך שלישייה. הוא עושה מחווה אמיצה וכותב לאהוב המת. אבל למרות שהוא מציע לו ידידות, בכל זאת ראויטש לא מתאפק גם מלתקוף את האהוב המת, כגבר קנאי לגבר הקודם בחיי אהובתו. הוא מאשים אותו בצער שגרם לאהובתו בחייו, כשהיה בלתי־נאמן לה. עכשיו הוא לועג לאהוב המת על האפשרות שגם שם בשמים הוא מפלרטט עם מלאכית כחולת עיניים, ובעוד אהובתו החיה שומרת לו אמונים בלבה, הוא כבר שכח אותה. החלק הזה של השיר קצת מרתיע אותי. שיחת הגברים הזאת היא ארצית מדי, מצ'ואיסטית מדי, ומשאירה את האישה מחוצה לה, כאובייקט שמתחרים עליו, תחרות שהיא בוודאי איננה מעוניינת בה.

מכתב סודי לאהובה המת של אהובתי – מלך ראויטש

אהוב מת, אהובה של אהובתי בהנה –
חבר מפלא, אליך אני שולח מכתב,
וכשיגיע לידיך, תקרא אותו, כך אקנה
ברגש, מהלב כשם שהוא נכתב.

מרבִּים אנו עליך לדבר, נרק טובות,
לא רק מפני שזמן רב כבר אינך,
למרות שאַת אַהֲבָתָהּ היא מוֹסֶרֶת לִי עֲכָשׁוּ,
בתוך לבה שומרת אמונים לך.

כך זורמים חיינו, התוכל את זאת לזכר?
העקר הוא לחשב מחשבה חיובית
כי בעמקי הלב נושאת היא במסתור
את שיר אהבתך כתפלה חרישית.

אני מניח לה לשיר, מצטרף אל השירה,
וכך אנו הופכים להיות שלישייה,
ואין לי כל ספק, כך היתה הבחירה
גם לו שבת פתאם, כחוזר לתחיה.

אהובתנו מזכירה את שמך בפני
בְּעֵינַיִם קוֹרְנוֹת וּבְאֹזֶן שְׁנִצֵּת,
ובמקום שאסבל מכאובים של קנאה
גם אני בעצמי מתאהב בך קצת...

על האהבה הזאת, מחל, אהוב מת
ובינינו, גברים, כדבר עם חבר –
ההיית מעדיף שאת האשר הראשון
היתה היא כבר חווה – עם גבר אחר?

כן, אתה כאן בינינו אורח קבוע
חולקים אתך צער, חולקים גם שמחה,
ואם לדבר משמעות בעיניך –
בשבילנו אתה כאן, ממש כמו חי.

משלש אהבה של חיים ושל מות
כך חיים כאן שלשתנו, מתוך התאמה,
אין ספק שאתה, אהובה בשמים,
לא נאמן לה כמוה, כאן על פני האדמה.

ומניין זאת אדע? היא ספרה לי לא פעם
שהיה לה מזג סוער וגלוי
ואם מלאכיות יפיפיות יש שם בשפע –
האם נשארת נאמן לה למרות הפתוי?

ומכיון שכנראה אתה לא התאפקת,
ויש לה אחת עם זוג עינים אוהבות,
בבקשה עם השמימית אשר אתה למעלה –
דבר כמונו, על אודותינו – רק טובות.

נראה שכבר פטפטתי כאן די והותר
אהוב סודי, אתה, מספרה אחרת
רק עוד סליחה אחת – על צורת המכתב
הרי היית איש חכם, כך היא תמיד אומרת.

חכם אֶפְלוּ עוד יותר, לִפִּי מִיטֵב יִדְעֵתִי
אֲשֶׁר יוֹרֵד לְמַהוּתוֹ שֶׁל הַמִּשְׁחָק הַיִּדְיוּתִי,

וּמִבֵּין שְׂבַמִּשְׁחָק הַזֶּה הִטַּל עָלַי תַּפְקִיד
שֶׁל אִישׁ אֲמִיץ, אֲשֶׁר אוֹתוֹ הַמּוֹת לֹא מִפְחִיד,
וּמִתְעַלֵּם מִהַעֲבָדָה שְׂאֶפְלוּ כָּבֵד מִזֶּה
עָלוּל גַּם הוּא, כִּךְ, לְהַפִּךְ לְחֹפֶן שֶׁל עֶפֶר.

עֶקֶר שְׂכַחְתִּי – מִכִּיּוֹן שֶׁלֹא תוּכַל כְּמוֹנִי
עַל נִיר וּבְעֵרוֹת אֶת תְּשׁוּבָתְךָ לְכָתֵב
בְּבִקְשָׁה שֶׁלַח לִי אוֹתָהּ, אֶפְלוּ עוֹד הַיּוֹם
בְּתוֹךְ חֲלוֹם, בְּלִילָה הַקְּרוֹב.

שירו של אברהם סוצקבר "המכתב" הוא החידתי ביותר, והמדהים ביותר. מגיעה אליו מעטפה, וזאת איננה מעטפה רגילה, אלא קליפה של עץ ליבנה, ובתוכה נמצאת אישה שנטמנה מתחת לשלג שיריו לפני שנים רבות. סיטואציה הזויה, והטקסט של המכתב הוא מה שאומרת לו האהובה הנשכחת שקמה פתאום לתחייה בתוך המכתב. היא דורשת את תשומת לבו, ואת אהבתו, למרות שהאהבה הזאת עלולה לייסר אותה עצמה בייסורי גוף קשים. אי אפשר לקבור את העבר, אי אפשר להטמין את השירים הראשונים ואת האהבות הראשונות. טבעם לצוץ יום אחד באופן בלתי צפוי ולתבוע את מקומם מחדש.

המכתב – אברהם סוצקבר

קִבַּלְתָּ מִכָּתֵב וְהִתְחַלַּתְ לַחֲשֹׁב
הֵאֵם בְּתוֹךְ מַעֲטָפָה אֶפְשָׁר לַעֲטֹף
אֶת זֹאת הַטְּמוּנָה תַּחַת שֶׁלֵּג, שְׁנִיִּים,
תַּחַת שֶׁלֵּג שִׁירֶיךָ הָרִאשׁוֹנִים?

אֵיךְ הַשִּׁיגָה הַמֵּתָה נִיר? מִשָּׁנָה,
לֹא, אֵין זֶה נִיר – זֹאת קִלְפָה שֶׁל לִבְנָה.
עַד אֵלֶיךָ הִגִּיעָה בְּתוֹךְ מַעֲטָפָה,
הַזְכָּרָה רְחוּקָה מִתְקוּפָה שְׂחֻלְפָה:

"הִבֵּט, זֶה אֲנִי הָאֶחָת,
צָעִירָה כְּמוֹ עֶשֶׂב, לָעַד,
קָמֹר הוּא גּוֹפִי הַנֶּרֶד
מִרְאִי רַעֲנָן עַד מָאֵד,

איברי – יהלומים
לְלִטּוֹשׁ הֵם כְּמַהִים,
אֵל תְּנִיחַ נְעִרָה לְעֵמֶד כְּזֶרֶה –
מֵעֵמֶק לְבָה אֶהְבֵּתָה מְסוּרָה.

כָּל יְהִלּוּם שָׁחַר
לִטֵּשׁ בְּקֶרְבִּי וְאָגֹר
וּבְנִשְׁיָקוֹת פְּרָצוּעוֹת שֶׁל מְגָלָב
הִצְלַף בְּבָשָׁרִי עַד כָּאֵב."

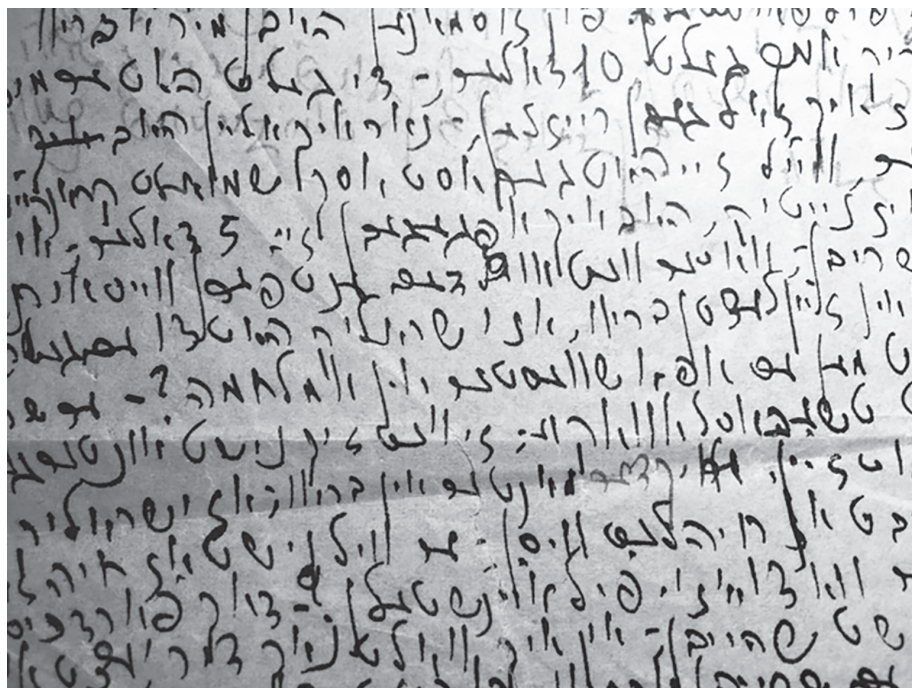
שירו הקודר של יעקב גלאטשטיין על המכתב החתום, מתרחש באישון לילה, בחושך, כשדוור מת מביא מכתב לעלמה, המתעוררת משנתה. העלמה והמוות, זהו מוטיב סימבולי מוכר מאוד בתרבות האירופית אולי כבר מהעת העתיקה, וכמובן מוכר ביותר ברביעיית המיתרים הנודעת של פרנץ שוברט. אבל בשיר של גלאטשטיין המוות אינו מגיע כדי לקחת אתו את העלמה, כפי שהדבר מופיע בציורים מהמאה השש־עשרה, למשל, (ויש לכך אזכור גם בשיר "כשהמוות" של ציליה דראפקין, בו המוות רוקד עם אם לילדים). בשיר של גלאטשטיין המוות איננו אלא השליח, נושא מכתבים, המביא מכתב מארץ המתים. אין צורך לפתוח את המעטפה, הנערה מניחה אותה חתומה בארכיון המוות שלה. דמותו של האהוב המת נגלית בחשכה. אווירה קודרת, מקברית, אפלה, כמו תמונה של הצייר הנורווגי אדווארד מונק, כמו צלילים כהים של כלי מיתר.

מכתב חתום – יעקב גלאטשטיין

נושא המכתבים המת נוקש קלות על דלת אדמה.
שעת ליל מאחרת, ממשכבה נעורה העלמה.
מידו השותקת נוטלת מכתב.
בתמיד פוקדת השמחה באישון ליל, אך הצפיה לא ארכה לשוא.
היא לבדה. דמה צונן בכתנתה,
כמה היא מאשרת. הוא לא הכזיב את תקותה.
אוחזת את המעטפה ביד, ובדממה
מוסיפה אותה לארכיון המות, חתומה.
נשכבת במטה, מכבה את המנורה,
ובחשך מתבוננת בפניו, ללא מורא.

מכתבים ומוות נמצאים גם בארכיון המוות הפרטי שלי וגם הם קשורים בקשר הדוק עם יידיש – אוסף המכתבים ביידיש שמצאתי בימי ה'שבעה' על מות אבי, בקופסת העץ, זאת שקראו לה אצלנו בבית "שקטולקה", ובה הונחו בערבוביה דחוסה מכתבים ומסמכים מ"שם". היו שם תעודות גמר של הסמינר למורים בוילנה, אישור עלייה לארץ

מאוגוסט 1936 וגזרי עיתונים שבהם הופיעו קטעי כתיבה הומוריסטיים, שאימא שלי פרסמה בעיתון סאטירי שנקרא "סיכות" עוד לפני שנולדתי. בין המכתבים, שחלקם כבר מתפוררים, מצאתי שלוש גלויות ומכתב אחד מרוחקה, אחותה של אמי שאני קרויה על שמה. וכך נראה כתב היד שלה:

מילים קופצות מתוך בליל האותיות המרווחות, הנוטות מעט שמאלה (האם הייתה שמאלית?). כמעט אין רווח בין מילה למילה: שוועסטער (אחות). מלחמה. בריוו (מכתב), 5 דולר.

הנה כל הסיפור המשפחתי שלנו בחמש מילים. האחות (רוחקה) בעיירה מיכלישוק בבלארוס, כותבת מכתב לאחותה (אימא שלי) בפלשתינה. היא מספרת שהאח מאמריקה שלח 5 דולר, אחרי זמן רב שכתב רק מכתבים ולא שלח כסף. והכסף נחוצ מאוד, ומחכים לו בכליון עיניים, כי רוחקה היא חולת אסטמה, וחייבת לראות דוקטור בדחיפות. זה עתה, לפני פחות מחודש היא שבה מביקור אצל האח הזה, שחי בניו הייבן, אמריקה. מדוע נסעה לשם ומדוע חזרה, לעולם לא נדע. אבל אימא שלי בתל-אביב כועסת על האח שהחזיר את אחותו, את אחותם המשותפת, לעיירה, ובכעסה היא מפסיקה לכתוב לו. והאחות בעיירה מדברת על לבה, ומבקשת שתכתוב לו. הוא חושב שלא תהיה מלחמה, היא מצטטת את מה שאמר לה לפני שליווה אותה לאונייה הנוסעת בחזרה לאירופה. ואם תהיה מלחמה, כך התנבא – פולין היא לא צ'כוסלובקיה, והיא לעולם לא תיכנע לגרמנים. כך הוא הסביר

לה וכך היא מסבירה לאחותה, אימא שלי. אלא שהתאריך הוא 19 באוגוסט 1939, בעוד פחות מחודש תפרוץ המלחמה, למרות תחזיותיו האופטימיות של האח באמריקה, הדוד שלי, שאימא תמיד הוסיפה לשמו את המילה "סמרטוט". האחות בעיירה, רוחקה, תמצא את מותה בדרך לפונאר, ביום שבו יחוסל גטו וילנה. ילדה אחת מהעיירה תינצל, תגיע לארץ ותספר על כך לאימא שלי, בעל פה, לא במכתב. ואימא שלי תגנוז את המכתבים המועטים מאחותה, תקרא לי על שמה, ותחטוף התקף אסטמה ראשון.

תל-אביב, מרץ 2019